

بررسی عوامل موثر بر رفتار انومیک در میان هواداران فوتبال

سروش فتحی^۱

چکیده

ورزش یکی از نهادهای اجتماعی است که از گذشته کهن با زندگی روزمره افراد جامعه عجین شده بطوریکه اشکال مختلفی از ورزش را در تاریخ می توان دید، با توجه به شرایط اقلیمی فرهنگ آن جامعه اشکال متفاوتی از ورزش را شاهد هستیم که کنشگران در میدان مسابقه به رقابت می پردازند بطوریکه در برخی از جوامع رقابت در ورزش منجر به مرگ ورزشکاری می شده است که برای بینندگان لذت بخش بوده است با توجه به اینکه ورزش یک نهاد اجتماعی است و در ساختار نهاد های اجتماعی بحث از تعامل و روابط متقابل بین انسانها مطرح است در نتیجه رفتارهای هنجار و ناهنجار (انومیک) در تعامل و روابط انسانها تعریف می شود و رفتار انومیک را می توان یک پدیده اجتماعی تلقی نمود این پدیده اشکال متفاوتی با توجه به شرایط اقلیمی، جا و مکان، متغیرهای اجتماعی مانند سن، جنس، نژاد، قومیت، طبقه اجتماعی و خرده فرهنگ ها بخود می گیرد بطوریکه شاهد رفتار انومیک متفاوتی هستیم. هدف این مقاله بررسی عوامل موثر بر رفتار انومیک در میان هواداران فوتبال می باشد که با روش پیمایشی انجام شده است جامعه آماری کلیه هواداران فوتبال که حداقل یکبار تجربه رفتن به استادیوم را تجربه کرده اند. پس از واری ادبیات تجربی و نظری به جمع آوری داده ها در میدان تجربه اقدام شده است.

واژگان کلیدی: رفتار بهنجار، وندالیسم، رفتار نابهنجار، خشونت، پرخاشگری، ورزش، رفتار انومیک

تاریخ دریافت

تاریخ پذیرش

---

^۱ دانشیار و عضو هیات علمی گروه جامعه شناسی، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
Email: Fathi.Soroush@gmail.com

مقدمه و بیان مسئله

تغییر و تحولات جهانی مقوله های زندگی معاصر، تربیت بدنی و ورزش را از ضروریاتی ساخته که دوری از آن اجتناب ناپذیر به نظر می رسد. تربیت بدنی بعنوان فرآیندی آموزشی - تربیتی شامل کسب و پردازش مهارت های حرکتی توسعه و نگهداری آمادگی جسمانی برای تندرستی و سلامت، کسب دانش علمی درباره فعالیت های جسمانی و تمرین و توسعه تصور و ذهنیت مثبت از فعالیت های جسمانی به عنوان وسیله ای برای بهبود اجرا و عملکرد انسان است که نقش مؤثر در رشد و تعالی افراد دارد برای این علم اهدافی بیان گردیده که در برگیرنده نشانه ها، نیات و نتایج مطلوبی است که از شرکت در برنامه های تربیت بدنی و ورزش حاصل می شود. این اهداف با نیازها، تجارب و علایق افراد درارتباطند و تعیین کننده مقاصد و جهت برنامه ها هستند با توجه به اهمیت و توسعه حیطه علم تربیت بدنی و ورزش اهداف آن محدود به رده های جمعیتی خاصی نیست بلکه به تمام رده های جمعیتی گسترش یافته است (فتحی، ۱۳۸۲). ورزش از میان تمام نقش هایش، نقش بازی جنگی را از نظر اجتماعی ایفا می کند. مطالعه تاریخ ورزش نشان می دهد که بسیاری از فعالیت های ورزشی از جنگ و فنون مرتبط به آن برخاسته اند (مثل شمشیربازی و پرتاب نیزه) هم چنین بعضی از ورزش ها همانند مشت زنی و ... با حالتی از خشونت همراه هستند.

یکی از مهم ترین مسایل و مشکلات اجتماعی امروز در میدان های اجتماعی جوامع گوناگون، بروز انواع نابهنجاری های رفتاری است که به صورت عینی و ذهنی یا به تعبیر دیگر عملیاتی و مفهومی بروز پیدا می کند.

یکی از میدان های اجتماعی که بروز انواع کج رفتاری، نابهنجاری، جرائم و انحرافات که با مفهوم رفتارهای انومیک طبقه بندی می شود، به وفور قابل مشاهده است میداین ورزشی است. از آنجایی که پدیدارهای انسانی دارای بعد تاریخی است برای شناخت آن ها باید به

ساخت روابط اجتماعی در شکل‌گیری ورزش و باشگاه‌ها و مسابقات و نحوه برگزاری آنها در تعامل با نیروهای متعدد انسانی که هر کدام نقشی را در جهت موفقیت کل ایفا می‌کنند توجه خاصی مبذول داشت و در تبیین رفتارهای انومیک اعم از کج‌رفتاری‌ها و انحرافات اجتماعی، نیز باید به تاثیر عوامل اجتماع _ فرهنگی و ساخت روابط اجتماعی و شرایط تاریخی توجه کرد، زیرا ارزش‌های فرهنگی در هر جامعه‌ای در ضمن شکل‌گیری روابط اجتماعی افراد جامعه، ساخته و پرداخته می‌شوند و در بسیاری از موارد منجر به پایداری روابط اجتماعی می‌گردد،

به زعم جامعه‌شناسان، فرهنگ‌ها هر یک زمینه‌ساز هنجارها و نابهنجاری‌های خاصی هستند تاجایی که حتی بیماری‌های روانی و شخصیتی نیز تابع فرهنگ‌ها و هنجارهای جامعه است. هر فرد کج‌رو از این نظر، در عین حال که برای خود مختصاتی دارد، وابسته به فرهنگی است که بدون شناخت آن رفتار مذکور، تبیین‌پذیر نیست. از این رو رفتارهای هنجاری و ناهنجاری (انومیک) از حوزه نفوذ فرهنگ جامعه بیرون نیست. جامعه‌شناسان معتقدند زمانی که جامعه بیش از پیش پیچیده می‌شود و دچار تعدد ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی می‌شود، ناهم‌نواپی و عدم تطابق رفتاری با هنجارهای جامعه و ارزش‌های آن رو به فزونی می‌گذارد. فرایند بروز رفتارهای انومیک و کج‌رفتاری‌ها در ساختار مسابقات ورزشی با جریان اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری فرد در پاره‌ای فرهنگ‌ها که فرد در آن‌ها زندگی می‌کند مرتبط است.

امیل دورکیم در مورد انحراف معتقد است در جامعه‌ای که اعضای آن با ارزش‌ها و هنجارهای مشترک هم‌نوا می‌شوند احتمال انحراف افراد کم می‌شود و افرادی که وفاداری ضعیف به اعتقادات اجتماعی دارند ممکن است بیشتر تمایل به نادیده گرفتن ارزش‌ها داشته باشند و از هنجارهای اجتماعی انحراف ورزند. مسئله اجتماعی هنگامی به وجود می‌آید که به نظر می‌رسد قدرتی که جامعه متشکل برای تنظیم روابط بین افراد دارد با شکست رو به رو شود نهادهای آن دستخوش تزلزل شوند قانونهای آن مورد بی‌احترامی قرار گیرند. انتقال

ارزشهای آن از نسلی به نسل دیگر به سختی صورت گیرد و چارچوب حدودی به این دلیل است که بزهکاری مقدمه جرم یا تهدیدی برای و مالکیت شخصی است، علت دیگر آن ترس از این است که جامعه در انتقال ارزشهای مثبت اجتماعی به جوانان خود با شکست رو به رو شود. از این است که جامعه در انتقال ارزشهای مثبت اجتماعی به جوانان خود با شکست رو به رو شود. به عبارت دیگر بزهکاری نمایشگر تنزل در خود جامعه تلقی می شود (باتامور، ۱۳۵۷، ۳۷۸).

ادبیات نظری و تجربی

محسنی تبریزی، علی رضا؛ رحمتی، محمد مهدی (۱۳۸۱)؛ سیری در مفاهیم و نظریه های خشونت، پرخاش و پرخاشگری به منظور ساخت و ارائه یک مدل علی - توصیفی خشونت در ورزش ضمن تعریف مفهومی پرخاشگری و خشونت و تمایز مفهومی این دو، به بررسی نظریه های مربوط به خشونت و پرخاشگری ورزشی می پردازد. سوال اساسی اینست که خشونت ورزشی چیست و چه عواملی در بروز آن مؤثر هستند؟ رهیافت زیست شناختی و تئوری ناکامی - پرخاشگری بیشتر معطوف به ماهیت عام خشونت و پرخاشگری است اما در نظریه های جامعه شناسی بیشتر به عوامل اوباشگری و خشونت در ورزش توجه می شود. تأکید مقاله حاضر بر توجه دادن به کاستی های هر یک از این نظریه هاست. در نهایت محققین با تلفیق دیدگاه های آسیب شناختی کلارک و دیدگاه کارکردگرایی ساختاری، مدل علی - توصیفی خود را برای مطالعه ابعاد آسیب شناختی رفتار تماشاگران فوتبال در ایران پیشنهاد می کنند.

مشبکی، اصغر؛ کشکر، سارا (۱۳۸۵) بررسی رابطه میزان پرخاشگری در عملکرد مدیران موسسات ورزشی و غیر ورزشی نتیجه می گیرند روز رفتارهای خشونت بار و پرخاشگرانه در میداین ورزش حرفه ای، موضوع مهمی است که توجه بسیاری از اندیشمندان را به خود جلب نموده است و از آنجا که بسیاری از صاحب نظران معتقدند که ورزشکاران حرفه ای تمایل

به رفتارهای خشونت‌آمیز داشته و این رفتار را به زندگی اجتماعی خود نیز منتقل می‌کنند، محقق را بر آن داشت تا به بررسی وجود تمایلات و رفتارهای پرخاشگرانه و نیز میزان کنترل و بروز این نوع رفتارها در آن دسته از مدیران موسسات ورزشی که سالیان متمادی در صحنه ورزش حرفه‌ای کشور فعالیت داشته‌اند پردازد و از این نظر آنها را با مدیران سایر مؤسسات مقایسه نماید و از آنجا که مدیران مسئولیت بسیار خطیری برعهده دارند، شاید نتایج این تحقیق بتواند در انتخاب و یا آموزش مدیران مفید واقع شود. در این تحقیق تعدادی از مدیران ورزشی و غیرورزشی به پرسشنامه خشم و کنترل خشم پاسخ دادند و نتایج پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها که با استفاده از آمار توصیفی-مقایسه‌ای و بکارگیری آزمون همگنی کای اسکوئر حاصل شد، نشان‌دهنده عدم وجود تفاوت در میزان خشم و تمایل به پرخاشگری و نیز میزان تأثیر و بروز آن در جامعه و کنترل این نوع رفتار در دو گروه بود.

محسنی رضاعلی (۱۳۸۸) تحلیل رفتار پرخاشگری و خشونت ورزشی با تأکید بر رهیافت روانشناختی اجتماعی ورزش به عنوان یک عنصری قوی و فعال، نقش مؤثری در جامعه رو به توسعه امروز ایفا می‌نماید و استمرار و تداوم آن در ارتقاء سطح فرهنگی مادی و معنوی جامعه مؤثر واقع می‌شود و سلامت جسمی و روحی افراد جامعه را تضمین می‌نماید. ورزش به مثابه یک پدیده اجتماعی جایگاه مهمی در بدنه جامعه و خانواده دارد. یکی از دلایل مهم برای مطالعه ورزش به عنوان یک پدیده اجتماعی فراگیر، این است که با بسیاری از مظاهر زندگی اجتماعی افراد جامعه ارتباط بسیار نزدیک دارد. ورزش در اشکال مختلف، بازتابی از جامعه در کلیت خویش است. در جامعه‌ای که فرهنگ خشونت و پرخاشگری امری رایج باشد، زمینه‌های آن را در بسیاری از پدیده‌های اجتماعی، از جمله ورزش، آشکار می‌شود. مطالعه و تحقیق پیرامون خشونت و پرخاشگری در ورزش از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. این مقاله با الهام از رهیافت‌های نظری روانشناختی اجتماعی ضمن تحلیل نظام رفتاری پرخاشگری و خشونت‌های ورزشی، به کنترل خشونت و راهکارهای پیشگیری آن می‌پردازد.

فتحی و فدوی (۱۳۹۰) در تحقیقی تحت عنوان تحلیلی بر آسیب های اجتماعی جوانان طی سالهای ۸۷-۱۳۷۸ و عوامل موثر بر آن معتقدند: یافته های تحقیق نشان داد تعداد ورودی ها به زندان در طی سالهای ۸۷-۱۳۷۸ مردان بیشترین تعداد با ۱۰۴۱۹۷۹ نفر در مقابل زنان (۴۱۸۷۶ نفر) تشکیل می دهند و گروه سنی ۳۰-۳۹ ساله با ۳۹۲۲۷۹ نفر در میان سایر گروه های سنی بیشترین ورودی را تشکیل می دهند بیشترین نوع آسیب، حمل مواد مخدر بوده است بطوریکه اعتیاد رتبه دوم و سرقت در رتبه رسوم قرار دارد و سطح تحصیل اکثریت پایین تر از دیپلم بوده است. خودکشی نیز در میان مردان ۱۲/۵۳ درصد و در میان زنان با رشد مثبت ۳/۲۲ درصد مواجه بوده است. در میان گروه های سنی بالاترین سهم با ۴۰ درصد مربوط به گروه سنی جوانان ۱۸-۲۴ ساله می باشد. نکته قابل توجه آن است که سهم این گروه سنی در میان زنان و مردان بالاترین درصد است. بطوریکه در این گروه سنی سهم مردان ۲۴ درصد و سهم زنان ۱۶ درصد بوده است. سهم گروه سنی ۱۵-۳۴ ساله ۳۰ درصد، ۳۵ ساله و بیشتر ۲۰ درصد و ۱۷ ساله و کمتر ۱۰ درصد می باشد. در گروه سنی ۲۵-۳۴ ساله نرخ رشد در سالهای ۸۳-۱۳۷۷۹ این رقم معادل ۱۲/۴۹ درصد بوده است. مقایسه صورت گرفته از یافته های تحقیق و نتایج ادبیات تجربی نشانگر آن است که در سالهای مورد مطالعه یکی از علل افزایش آسیب های اجتماعی در میان مردان مشکلات اقتصادی، فقر، بیکاری و مشکلات درون خانواده و... در جامعه و تأثیری که در درون خانواده ها و بر سرپرست خانوارها داشته اند می باشد. و در گروه سنی جوانان معمولاً افراد بدلیل افکار و احساس پوچی، نومیدی، احساس گناه، افسردگی، اعتیاد، احساس شکست، بحران های حاد عاطفی، بیماریهای شدید و نداشتن سعه صدری در کنار سایر عوامل اجتماعی باعث آسیب اجتماعی شده است.

مارش و همکارانش در مطالعه طرفداران باشگاه آکسفورد یونایتد متوجه شدند که «دسته بندی اجتماعی» گروههای رقیب بین طرفداران فوتبال تابع «قواعد نامنظم» خاصی است. داد و ستدهای اجتماعی بین طرفداران رقیب نوعاً به تهدیدهای اغراق آمیز، توهین ها و

شعارهای آیینی و نفی «مردانگی» یکدیگر محدود می‌شد. هر گروه از طرفداران با طرح شعارهایی تلاش می‌کردند گروه مقابل را مرعوب و تحقیر کنند، اما تهدیدهایی که هر گروه علیه گروه رقیب می‌کرد، به ندرت عملی می‌شد. اوباش کجروی که علاقه به ضرب و جرح هواداران گروه رقیب داشتند، از طرف همپالگی‌های خود «خارج از رده» در نظر گرفته می‌شدند و در واکنش به خصلت "گردن کلفتی" و شرارت‌شان، به آنها برچسب "دیوانه" زده می‌شد. نظم درونی حاکم بر دسته‌های طرفداران مبتنی بر سلسله مراتبی هرمی شکل بود که در رأس آن "پیشکسوت" گروه قرار داشت. پیشکسوت هر گروه از سن و سال، اعتبار و منزلت بالاتری برخوردار بود. بدنه گروه را جوانانی به نام "راودی" تشکیل می‌دادند و پس از آنان نوجوانان قرار داشتند که الگوی کنشی‌شان «راودیها» بودند. در حاشیه این سازمان دارای ساخت، «دیوانگان» و طراحان شعار قرار داشتند. در دهه ۱۹۷۰، طرفداران جوان پشت دروازه تیم حریف جمع می‌شدند و به آواز خواندن و شعار دادن می‌پرداختند. هنگام برگزاری مسابقه، هدف هر گروه از طرفداران دور کردن هواداران رقیب از پشت دروازه تیم خود بود و پس از این که هر گروه می‌توانست جایگاه پشت دروازه تیم رقیب را از هواداران آن تیم بگیرد، با تلقی این عمل بعنوان نمادی از پیروزی، آواز می‌خواندند و به شادی می‌پرداختند (گولیانتوتی، ۱۹۹۹: ۴۲).

به تعبیر مارش و همکارانش، در مورد خشونت و اوباشگری طرفداران فوتبال بزرگ‌نمایی و اغراق شده است و خشونت بین طرفداران فوتبال عمدتاً شامل تهدیدهای نمادین است که نه با هدف آسیب‌رسانی، بلکه با هدف تحقیر گروه‌های رقیب صورت می‌گیرد (آرمسترانگ و هاریس، ۱۹۹۱: ۴۳). تبیین تئوریک این پژوهشگران براساس رفتارشناسی بود و آنان سخن از «آیینی کردن پرخاشگری» در جوامع انسانی - و حیوانی - می‌کردند. این پژوهشگران اوباشگری فوتبال را از منظری بین فرهنگی نگاه می‌کردند و یکسانیهایی نیز بین بسیاری از جوامع ملاحظه می‌کردند. به نظر مارش و همکارانش، خشونت واقعی و عملی، به دلیل گرایش ذاتی موجود در بسیاری از جوامع برای محدود ساختن جنبه‌های تخریب‌آمیز و

ویرانگر آن با محدودیت و ممنوعیت مواجه است. این پژوهشگران علی‌رغم این که خشونت واقعی و آسیب‌های عملی ناشی از آن را انکار نمی‌کنند، اما بر این باور بودند که چنین رویدادهایی عموماً ناشی از واکنش بسیار احساسی گروه‌های اجتماعی قدرتمند به «معضل اوباشگری فوتبال» است. دخالت‌های بیرونی نیروهای پلیس، دستگاه قضایی، آموزگاران مدارس و سیاستمداران که به منظور جلوگیری از عملکرد طبیعی عوامل ذاتی محدود کننده خشونت، با برچسب‌هایی مانند «حیوان» و «وحشی» مبادرت به هتک حرمت طرفداران فوتبال می‌کنند، در تشدید جدی بودن واکنش‌های خشونت‌آمیز دسته‌های طرفدار فوتبال نقش زیادی دارند. افزون بر این، عوامل تصادفی و بی‌توجهی برخی از شرکت کنندگان و طرفداران فوتبال نیز در تبدیل خشونت نمادین به واقعی بی‌تأثیر نیست (آرمسترانگ و هاریس، ۱۹۹۱ و گولیانوتی، ۱۹۹۹). به نظر مارش، هتک حرمت انسانی طرفداران فوتبال سبب "به مخاطره افتادن نظم" می‌گردد: اوباش هویت خشنی را که به آنان نسبت داده می‌شود می‌پذیرند و از همتایان خویش نیز همین انتظار را دارند.

بارون (۱۹۶۶) معتقد است: «پرخاشگری شکلی از رفتار است که با هدف آسیب‌رسانی یا جراحت وارد کردن به موجود دیگری هدایت شده است». تعریف بارون چند نکته کلیدی را دربردارد. اول؛ پرخاشگری یک رفتار آشکار است. فکر کردن درباره افکار منفی یا میل داشتن به آسیب‌رسانی اشخاص دیگر پرخاشگری نیست. دوم؛ پرخاشگری رفتار هدایت شده یا عمدی است. آسیب‌رسانی ناگهانی پرخاشگری نیست، ولی اعمالی که به قصد آسیب‌رسانی به دیگران است، پرخاشگری هستند، خواه موفقیت‌آمیز باشد و خواه موفقیت‌آمیز نباشد. سوم؛ پرخاشگری به حمله‌های فیزیکی محدود نمی‌شود و ممکن است شامل اعمال زبانی باشد یا اعمالی که شخص را از انجام چیزی محروم می‌کند. چهارم؛ پرخاشگری برای موجود زنده است، طبق نظریه بارون لگد زدن به سگ پرخاشگری است، ولی لگد زدن به نیمکت پرخاشگری نیست (همتی نژاد و سایرین، ۱۳۷۹: ۴).

نوع رفتارهای انومیک در ورزش الف) اوباش‌گری

آشکارترین نمونه رفتار خشونت‌آمیز بین طرفداران فوتبال، پدیده‌ای موسوم به «اوباشگری» است که امروزه به شکل نسبتاً سازمان یافته‌ای در کشورهای صاحب نام فوتبال به ویژه در اروپا رواج دارد. در انگلستان، هولیگان‌ها (اوباش) با عقاید و افکار تعصب‌آمیز، به وجود آورنده وقایع فاجعه‌آمیز بسیاری در ورزشگاه‌ها بوده‌اند. در ایتالیا، علاقه دیوانه‌وار و بیمارگونه برخی از طرفداران تیم‌های فوتبال و نیز رفتارهای پرخاشجویانه و ویرانگرانه آنان در عرصه مسابقات فوتبال سبب شده است، به آنان لقب «تیفوسی‌ها» داده شود (محسنی تیریزی، ۱۳۸۲: ۷۸).

«اوباش‌گری همزاد بازی است» این بدان معناست که اوباش‌گری در دوره‌های مختلف تاریخی چهره یکسانی داشته است. در مقابله‌ای فرضی با مطالعات لیسستر^۱، آن چه که هابس^۲ و رایبیز^۳ پیشنهاد می‌کنند این است که گروه‌هایی نظیر «Inter City Firm» وست‌هام^۴؛ خاصه مدرن هستند. به گفته این منتقدین، این افراد «آخرین گروه از جوانان طبقه کارگر هستند که از زد و خورد در مسابقات لذت برده‌اند» (دنینگ، ۱۳۸۱: ۱۳۳).

به نظر برخی از پژوهشگران، بین تمام فعالیت‌های ورزشی تنها ورزش فوتبال است که سبب رفتار اوباشگرانه به مفهوم عام آن می‌شود. اهمیت این مقوله سبب شد، از اواخر دهه ۱۹۶۰ میلادی، پژوهشگران و نظریه پردازان علوم اجتماعی دلایلی را مطرح و تفسیرهای

1- Hooliganism
2 -Leissester
2- Hobbs
3- Robins
4- Westhome

متفاوتی در مورد رفتار اوباشگرانه و خشونت‌آمیز تماشاگران مسابقات فوتبال ارائه دهند که گستره آنها، از دگرگونی‌های کلان اجتماعی تا عامل‌های خرد را دربرمی‌گیرد. به زعم مارش و همکارانش، اوباشگری در بستر فوتبال به شکل امروزین پدیده‌ای است که در همه جوامع بشری وجود داشته است و همانند آن را تحت عنوان آیینی‌سازی پرخاشگری در حیوانات نیز می‌توان ملاحظه کرد. به نظر آنان، انگیزش و مهار پرخاشگری در انسان تا حد زیادی یک فرآیند فرهنگی به نظر می‌آید. اگرچه پرخاشگری ممکن است شالوده زیست‌شناختی داشته باشد، اما شرایط، انگیزش، اهداف و نحوه جلوگیری از آن اجتماعی است (ویلیامز و دیگران، ۱۳۷۹: ۶۹-۷۰).

(ب) خشونت

در عرصه فعالیت‌های ورزشی سه سطح برای تحلیل خشونت و پرخاشگری وجود دارد: اول، بین طرفداران و تماشاگران رویدادهای ورزشی؛ دوم، از سوی تماشاگران علیه ورزشکاران و سوم، خشونت و پرخاشگری که بین ورزشکاران رخ می‌دهد. بین سه سطح ذکر شده، سطح نخست که ناظر به رفتارهای خشونت‌آمیز و پرخاشجویانه، بویژه در ورزش فوتبال است، از نظر جامعه‌شناختی حایز اهمیت بیشتری است. هواداران و طرفداران تیم‌های فوتبال در برخی موارد از پرداختن به حرکات و رفتارهای خشونت‌آمیز ابایی ندارند و مبادرت به پرتاب اشیایی به سوی ورزشکاران، مرییان و داوران می‌کنند، الفاظ رکیک و توهین‌آمیز بر زبان جاری می‌کنند، اموال و تأسیسات ورزشگاهها و مکانهای عمومی را تخریب می‌کنند، آشوبهای خیابانی به راه می‌اندازند و با سایر تماشاگران و هواداران تیمهای رقیب به نزاع می‌پردازند.

با توجه به گستردگی و رواج ورزش فوتبال و عرصه گسترده‌تر آن نسبت به سایر رویدادها و فعالیت‌های ورزشی، که حضور انبوه تماشاگران را در حین برگزاری مسابقات به همراه دارد، این ورزش در بین رشته‌های مختلف ورزشی بیش از همه شاهد رفتارهای خشونت‌آمیز

طرفداران و تماشاگران بوده است و سبب شده در انگلستان و برخی دیگر از کشورهای صاحب فوتبال نوع خاص و تقریباً سازمان یافته‌ای از خشونت که به "اوباشگری" معروف شده، شکل بگیرد. اوباشگری بعنوان آشکارترین جلوه اجتماعی خشونت در ورزش فوتبال، به شکل امروزی خود، ابتدا در دهه ۱۹۶۰ و در عرصه رقابتهای فوتبال بریتانیا ظاهر گردید و پس از آن در سایر کشورها پدیدار شد. زمانی اوباشگری و خشونت در ورزش فوتبال بعنوان پدیده‌ای انگلیسی شناخته می‌شد، اما از حدود دو دهه پیش این پدیده در بسیاری از کشورهای اروپایی از جمله آلمان، هلند، ایتالیا، بلژیک و نیز کشورهای آمریکای لاتین به دل‌نگرانی عمده دست‌اندرکاران ورزش و بعضاً جامعه بدل شده است.

واقعیت این است که درگیری‌های بین تماشاچیان و طرفداران تیم‌های ورزشی، نشانگر سوءاستفاده از ورزش توسط افراد و گروه‌های مختلف است. بیش از ۷۴۰ نفر از مردان، زنان و کودکان در چند دهه اخیر (۱۹۸۹-۱۹۶۴) تنها در مسابقات فوتبال جان خود را از دست داده‌اند.

برخی پژوهشگران پرخاشگری را زیر مجموعه‌ای از انحراف اجتماعی می‌دانند. گرچه تعریفی که از انحراف بیان می‌شود کمی متفاوت از پرخاشگری است. چنانچه آلبرت کوهن^۱ رذالت، تقلب، خدعه، جنایت، فساد، بزهکاری و نظایر آن را «انحراف» می‌داند.

زیگلر^۲ خاطر نشان ساخته است که مطالعات و پژوهش‌هایی پیرامون پدیده خشونت در ورزشگاه‌ها و آشوب توده‌های تماشاچیان در مسابقات ورزشی صورت گرفته و نتیجه آنها بیانگر این است که در این زمینه عوامل زیر دخالت دارند: جماعت انبوه (Crowd)، تأثیر مشروبات الکلی و مواد مخدر، ضعف تسلط مربی بر بازیکنانش، داوری ضعیف در رقابت‌ها، تعصب شدید تماشاچیان نسبت به تیم محبوبشان، و عملکرد منفی در مسابقات حساس. این عوامل روی هم رفته پدیده خشونت و آشوب در ورزشگاه‌ها را تفسیر می‌کند، اما عامل

^۱- Albert Cohen

^۲- Zeigler

مشترک در میان آنها همان حضور جماعت تماشاچیان است، و دیگر متغیرهای تابع آن واسطه به شمار می‌آیند. بنابراین، بسیاری از پژوهشگران معتقدند که مناسب‌ترین دیدگاه برای مطالعه آشوب در ورزش همانا مطالعه روانشناسی جماعت مارش^۱ و کمبل^۲ می‌باشد (Zeigler, 1982).

ج) پرخاشگری

پرخاشگری در عرصه فعالیت‌های ورزشی به شکل ابزاری و بازتابی یا کلامی و فیزیکی تجلی می‌یابد و از سوی افراد حاضر و شرکت‌کننده در رویدادهای ورزشی در قبال سایر بازیکنان، تماشاگران، مربیان، مقامات ورزشی، عامه مردم و اموال صورت می‌گیرد. ارونسون^۳ با تمایز بین دو نوع پرخاشگری، یعنی پرخاشگری ابزاری و بازتابی یا عاطفی، امکان وقوع هر دو را در عرصه ورزش متذکر می‌شود.

پرخاشگری بازتابی^۴ با هدف آسیب فیزیکی یا روانی انجام می‌شود. هدف از این نوع پرخاشگری که احساسی می‌باشد، آسیب رسانی است. در پرخاشگری ابزاری^۵، ضرب و جرح و ایجاد درد و رنج، ابزاری برای دستیابی به هدفی است که شکل محسوس آن می‌تواند، دستیابی به هدف‌های گوناگونی مانند پاداش مادی، پیروزی، افتخار با تحسین باشد. این نوع پرخاشگری، خشونتی غیر احساسی و هدف آن انجام وظیفه است. دانینگک و همکارانش در دانشگاه لیستر، با اشاره به فرضی و خیالی بودن تقسیم‌بندی‌های انجام شده در مورد انواع خشونت و پرخاشگری، حالت‌های گوناگون آنها را رفتارهایی می‌دانند که بازتاب آمیزه‌ای از فکر و احساس هستند و هرگز در آنها هیچ نوع خشونتی به صورت خالص یافت نمی‌شود.

1- P.Marsh

2- Cambell

3- Aronson

4 -Reactive / Reflexive

5 -Instrumental

بنابراین، هرگاه طرفداران تیمی با هدف تضعیف روحیه بازیکنان تیم حریف بخواهند، زمینه‌ای برای پیروزی تیم خود ایجاد کنند، شعارهای تحقیرآمیز می‌دهند یا به اصطلاح، به پرخاشگری ابزاری مبادرت می‌ورزند. اما اگر طرفداران، اشیایی به سوی بازیکنان تیم حریف پرتاب یا نزاع فیزیکی کنند، آنگاه گفته می‌شود، مرتکب خشونت فیزیکی شده‌اند.

حال اگر طرفداران یک تیم، اتفاقی خلاف میلشان، مانند خطای بازیکن تیم حریف روی بازیکن تیم محبوبشان یا تصمیم‌گیری داور به زیان تیم مورد علاقه روی دهد و رفتار یا اعمال پرخاشجویانه و خشونت‌آمیز از خود بروز دهند، آنگاه مرتکب پرخاشگری بازتابی شده‌اند، این نوع پرخاشگری نیز می‌تواند کلامی یا فیزیکی باشد (رحمتی، محسنی تبریزی، ۱۳۸۲: ۷۹). اندیشمندان پرخاشگری را بخشی غیر قابل مجزا از ورزش عنوان نموده‌اند هم چون لوشن^۱ که در تحقیق برجسته خود «ورزش و کشمکش و حل کشمکش» فهرست پژوهشگرانی را آورده است که جنبه‌های منفی رقابت‌های ورزشی را بررسی کرده‌اند، مانند مظفر^۲ و کارولین شریف^۳ که در سال ۱۹۶۱ به شیوه‌ای میدانی و عملی ثابت کردند که «خود بیانی» در ورزش تا چه حد بر خشونت و پرخاشگری تأثیر می‌گذارد، تا جایی که گفته می‌شود مسئولان و دست‌اندرکاران این تجربه مجبور شدند برای پایان دادن به پاره‌ای درگیری‌ها که میان باشگاه‌های شرکت‌کننده در تجربه‌های تحقیقی رخ داد، دخالت کنند (انورالخولی، ۱۳۸۱: ۵۸)!

د) وندالیسم

رفتارهای تخریب‌گرایانه جوانان در جامعه، بخشی از رفتارهای نابهنجار و پرخاشگرانه‌ای است که جوانان و نوجوانان بدون هیچ‌گونه بهره‌مادی مرتکب آن می‌شوند. چنین رفتارهایی، همواره خسارت‌های زیادی بر پیکره جامعه تحمیل می‌کند. در واقع این پدیده

^۱- Luschen

^۲- Muzafer

^۳- Carolyne Sherif

اجتماعی که خاصیتی فراگیر و جهانی دارد، وندالیسم نامیده می شود و با گسترش فعالیت های ورزشی در اشکال و ابعاد مختلف گسترش بسیار یافته است. لازم به تذکر است که همچون سایر پدیده های اجتماعی، عوامل مختلفی در بروز رفتار وندالیستی از جانب تماشاچیان و یا هواداران ورزش اثر گذار است در فضاهای ورزشی از جمله فضاهای رقابتی اینگونه رفتارها به مراتب بیشتر قابل مشاهده اند (فتحی، آرام و کریمیان: ۱۳۹۱).

وندالیسم از واژه وندال^۲ گرفته شده است. در حوزه جامعه شناسی، تعریف های مختلفی از وندالیسم شده است، کلارک (۱۹۹۱) وندالیسم را تخریب آگاهانه، ارادی و خودخواسته اموال، تاسیسات و متعلقات عمومی می داند. هم چنین اغلب تعاریف ارائه شده در مباحث انحرافات و آسیب های اجتماعی، وندالیسم را به عنوان رفتاری معطوف به تخریب و خرابکاری اموال، تاسیسات و متعلقات عمومی نام برده اند (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۲۲).

پاتریس ژانورن (۱۳۶۷) وندالیسم را نوعی روحیه بیمار گونه تعریف می کند که به تخریب تاسیسات عمومی نظیر تلفن های عمومی، صندلی اتوبوس های شهری، مترو و ترنهای مسافربری و باجه های پست و تلگراف و نظایر آن تمایل دارد. کلینارد (۱۹۷۵) معتقد است وندالیسم عبارت است از تخریب ارادی اموال و متعلقات عمومی به صورتی مداوم و مکرر (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳: ۱۴). او از وندالیسم بعنوان نوعی بیماری جهانی خرابکاری در قرن حاضر و عصر مدرن و به مثابه پدیده ای جهانی نام می برد و آن را به گونه ای تخریب مجاز آثار تمدن اطلاق می کند. به همین علت است که اغلب روحیه ای را که تمایل به نابودی آثار هنری تخریب اموال عمومی و هر چیزهای زیبای دیگر دارد روحیه ویرانگر یا متمایل به خرابکاری (وندالیسم) می خوانند.

+ Vandalism

۲- وندال نام یکی از اقوام ژرمن-اسلاو است که در قرن پنجم میلادی در سرزمین هایی که امروزه فرانسه و اسپانیا نامیده می شود، زندگی می کردند. آنان مردمانی جنگجو، خونخوار و مهاجم بودند که دائماً به سرزمین های اطراف خود حمله نموده و به تخریب مناطق و آبادی های آنان می پرداختند تا جایی که به غارتگری، وحشی گری و خرابکاری شهرت داشتند. به همین جهت بعدها برای نام گذاری اعمالی از این دست، از واژه وندالیسم استفاده گردید. (ژانورن، ۱۳۶۷: ۲۸).

از اینرو وندالیسم مرضی نو ظهور و مدرن و عکس العملی خصمانه و کینه توزانه به برخی از صور فشارها حرمان ها و اجحاف های بیرونی و اجتماعی است. در متون جامعه شناسی انحرافات و آسیب شناسی اجتماعی وندالیسم مکررا به مفهوم داشتن نوعی روحیه بیمارگونه به کار رفته که مبین تمایل به تخریب آگاهانه ارادی و خود خواسته اموال تاسیسات و متعلقات عمومی است (ویلکینسن، ۱۹۹۵. به نقل از تبریزی: ۱۶).

تخریب گرایی یا خرابکاری جوانان پدیده اجتماعی جهانی است و هر جوامع بر حسب وضعیت اقتصادی و اجتماعی خود با انواع متفاوتی از خرابکاری جوانان رو به رومی باشند. در واقع انحراف امری نسبی است، یعنی به هر عمل انحرافی باید در زمان و مکان خودش یا به موقعیتی انحراف محسوب شود، ولی در زمان و مکانی دیگر عمل انحرافی تعریف نشود. پس توجه به مجموعه ویژگیهای خاص هر جامعه به عنوان آن ناهنجاری در نظر گرفته شود. اما به هر صورت این پدیده یعنی رفتارهای وندالیستی جوانان به عنوان مسئله اجتماعی قلمداد می شود. باتامور می نویسد: راب و سلزینک می گویند: مسئله اجتماعی مسئله ای ناشی از روابط انسانی است که خود جامعه را به طور جدی تهدید می کند و یا تحقیق تمینات مهم مردم کثیری را مانع می شود (باتامور به نقل فتحی و محمدی، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از نمودهای رفتار انومیک در بین هواداران ورزشی در حین ورزش و یا اتمام ورزش به دلایل مختلف از رواج دارد و به وفور قابل مشاهده است تخریب صندلی های ورزشگاه و همچنین تخریب وسایل حمل و نقل عمومی و... می باشد که هزینه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و.... و بعضا جبران ناپذیری در جامعه بر جای می گذارد رفتار وندالیستی است

کلومنیس (۲۰۰۵) نشان داد که مدیریت مناسب مسابقات می تواند مانع از بروز رفتارهای پرخاشگرانه و وندالیسم گردد. وندالیسم به طور کلی پدیده ای جهانی است و اهداف وندالها و عملکرد آنان بدون توجه به اینکه در چه کشوری هستند، بسیار شبیه است.

در همین راستا، ون و همکاران (۲۰۰۱) علت بروز رفتارهای خشونت آمیز جوانان را به دلیل ابراز وجود و کسب موفقیت ظاهری در مقابل رقبا دانستند. تحقیقات کلومنیس (۲۰۰۵) نشان داد که وقتی دو تیم فوتبال از دو شهر مختلف با یکدیگر رقابت می کنند و یا زمانی که تیم های با قدمت در یک شهر با یکدیگر مسابقه می دهند، وندالیسم و رفتارهای پرخاشگرانه تماشاچیان شدت می یابد.

وثوقی و خسروی نژاد (۱۳۸۸) نیز در تحقیقات خود در خصوص پدیده وندالیسم در فوتبال، نتایج قابل توجهی ارائه نموده اند. آنها در بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی بر رفتار تماشاچیان به این نتیجه رسیدند که رفتار غیراخلاقی مربیان، عملکرد نامناسب مدیران باشگاه، عملکرد نامناسب لیدرها، رفتار پرخاشگرانه گروه های وندالیست، قضاوت نادرست داور، هم چنین عدم رضایت از امکانات رفاهی استادیوم فوتبال و شرایط بحرانهای سیاسی از عوامل مؤثر بر رفتار خشونت آمیز به عنوان مهمترین هیجان منفی تماشاگران فوتبال شناخته شد. چند ویژگی اقتصادی - اجتماعی و جمعیتی مؤثر بر رفتار هیجانی شدید تماشاگران مانند سن و شغل از دیگر یافته های این تحقیق است.

هم چنین نتایج تحقیق افسر کشمیری (۱۳۸۱) نشان می دهد که عوامل بسیاری در بروز پرخاشگری تماشاچیان فوتبال دخیل هستند از جمله رفتار بازیکنان، مسئولین، داوران، عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و در نهایت نقش رسانه ها و عملکرد آنها. در برخی تحقیقات نیز بر ویژگی های فردی تماشاچیان و رابطه آن با رفتارهای وندالیسمی و غیراخلاقی پرداخته شده است.

فرضیه های تحقیق

۱. به نظر می رسد میزان عملکرد لیدرها در سکویهای ورزشگاه بر بروز رفتار انومیک در میان تماشاگران نقش دارد.

۲. به نظر می‌رسد میزان خدمات رفاهی، محیط درونی و بیرونی ورزشگاه در رفتار انومیک در میان تماشاگران نقش دارد.
۳. به نظر می‌رسد بین رفتار غیر اخلاقی بازیکنان، مربیان و عملکرد نادرست مدیر باشگاه رفتار انومیک در میان تماشاگران نقش دارد.
۴. به نظر می‌رسد بین نحوه قضاوت داوران با بروز رفتار انومیک در میان تماشاگران ارتباط دارد.
۵. به نظر می‌رسد بین انتظار از نتیجه مسابقه و بروز رفتار انومیک رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

روش تحقیق، روش اسنادی و پیمایشی است، ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه، مصاحبه، می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش، راه‌آورداران فوتبال شدند. ۴۰۰ نفر حجم نمونه پژوهش با فرمول کوکران انتخاب گردیدند در این تحقیق برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آماری آلفای کرونباخ استفاده شده است. میزان یا کمیت پایایی بدست آمده عدد $\text{Alpha} = 0/851$ می‌باشد که در سطح بالایی قرار دارد.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های به دست آمده نشان داد: ۶۵/۷ درصد پاسخگویان در سنین کمتر از ۳۵ سال قرار دارند. ۲۴/۳ درصد در سنین ۳۵-۶۵ سال، ۱۰ درصد در بالاتر از ۶۵ سال، بنابراین می‌توان گفت که با دسته‌بندی صورت گرفته از سنین مختلف متوجه می‌شویم درصد بالایی از پاسخگویان کمتر از ۳۵ سال هستند. در خصوص وضعیت تحصیلات پاسخگویان (۳۸/۳ درصد) دارای مدرک لیسانس، ۲۲/۷ درصد دیپلم، ۱۹ درصد دارای مدرک فوق دیپلم دارند. و ۲۰ درصد پاسخگویان فوق لیسانس و دکترای می‌باشند. در خصوص تأهل پاسخگویان ۶۱/۷ درصد مجرد هستند، ۳۸/۳ درصد متأهل هستند. سابقه و میزان حضور در ورزشگاه

۶۳ درصد افراد با بیشترین درصد ۳ سال و بیشتر، ۲۰ درصد با کمترین میزان کمتر از ۲ سال بوده اند. و ۱۷ درصد بین ۲ تا ۴ سال در ورزشگاه حضور داشتند.

یافته های تحقیق

به نظر می رسد میزان عملکرد لیدرها در سکویهای ورزشگاه بر بروز رفتار انومیک در میان تماشاگران نقش دارد.

جدول (۱): رابطه بین میزان عملکرد لیدرها و بروز رفتار انومیک

بروز رفتار انومیک	عملکرد لیدرها	
۰/۶۴۱**	۱	همبستگی پیرسون
۰/۰۰۰	-	Sig سطح معنی داری
۳۹۸	۳۹۸	جمع کل

با توجه به سطح شبه پارامترک متغیرها از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است این آزمون در فاصله اطمینان ۹۹٪ سنجش شده است سطح معنی داری برابر $\text{Sig} = 0/000$ است که از سطح مورد نظر $0/01$ کوچکتر است. همچنین میزان همبستگی پیرسون $0/641$ است که با توجه به اطلاعات جدول، تایید می شود. به عبارتی **عملکرد** نادرست لیدرها باعث بروز رفتار انومیک میشود. به این معنا که هر چه عملکرد نادرست لیدرها بیشتر شود بروز رفتار انومیک نیز بیشتر می شود. بنابراین فرضیه تایید می شود.

به نظر می رسد میزان خدمات رفاهی، محیط درونی و بیرونی ورزشگاه در رفتار انومیک در میان تماشاگران نقش دارد.

جدول (۲): ضریب تعیین برازش رگرسیونی

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	۰/۶۳	۰/۳۹۶	۰/۴۱۶

با توجه به جدول فوق ضریب همبستگی متغیرهای میزان خدمات رفاهی، محیط درونی و بیرونی ورزشگاه برابر ۰/۶۴ و مجذور آن یعنی ضریب تبیین برابر $R^2 = ۰/۳۹۶$ و ضریب تبیین تعدیل شده نیز برابر $\overline{R^2} = ۰/۴۱۶$ می باشد. به عبارت دیگر در حالت تعدیل یافته ۰/۴۱۶ درصد از واریانس متغیر بروز رفتار انومیک توسط متغیرهای میزان خدمات رفاهی، محیط درونی و بیرونی ورزشگاه پیش بینی می شود.

جدول (۳): تحلیل واریانس برازش رگرسیونی

سطح معنی داری (۰/۰۵)	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
		۱۰/۳۸۶	۳	۳۰/۱۵۲	رگرسیون
۰/۰۰۱	۳۳۴/۷۸	۰/۰۳۴	۳۹۶	۱۱/۹۸۵	باقیمانده
			۳۹۹	۴۳/۱۳۶	کل

جدول مربوطه تحلیل واریانس برازش رگرسیونی را نشان می دهد که در آن مجموع مربعات، میانگین مربعات، درجات آزادی، مقدار آماره F (۳۳۴/۷۸) و همچنین سطح معنی داری (۰/۰۰۰) نشان داده شده است. با توجه به اینکه مقدار سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری رگرسیون را استنتاج نمود.

جدول (۴): ضرایب مدل رگرسیون

سطح معنی داری (۰/۰۵)	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		مدل
		Beta	خطای استاندارد	B	
۰/۰۰۰	۱۱/۵۴۳	-	۰/۲۸۶	۳/۳۷۶	(ثابت)
۰/۰۰۰	۷/۱۳۱	۰/۳۶۷	۰/۰۷۴	۰/۴۵۲	میزان خدمات رفاهی، محیط درونی ورزشگاه

۰/۰۱۴	۲/۴۹۴	۰/۱۵۵	۰/۰۶۶	۰/۱۸۹	میزان خدمات رفاهی، محیط بیرونی ورزشگاه
-------	-------	-------	-------	-------	---

جدول فوق برآورد ضرایب مدل رگرسیونی را نشان می دهد. ضریب رگرسیون برای متغیر میزان خدمات رفاهی، محیط درونی ورزشگاه برابر ۰/۳۶۶، مقدار خطای استاندارد ۰/۰۷۴ و ضریب استاندارد برابر ۰/۳۶۶ بدست آمده است. با توجه به اینکه مقدار آماره t برابر ۷/۱۳۱ بدست آمده و سطح معنی داری (برابر ۰/۰۰) کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری ضریب متغیر میزان خدمات رفاهی، محیط درونی ورزشگاه و تاثیر آن بر متغیر آسیب های اجتماعی را تایید کرد. برای سایر متغیرها نیز چنین نتیجه ای حاصل شده است. نتایج حاصله از تحلیل رگرسیونی متغیرهای موجود در معادله را می توان به صورت استاندارد شده در رابطه ریاضی ذیل نشان داد:

$$Y = \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \varepsilon$$

به عبارت دیگر

$$+ (\text{میزان خدمات رفاهی، محیط درونی ورزشگاه}) + ۰/۱۵۵ + (\text{میزان خدمات رفاهی، محیط درونی ورزشگاه}) + ۰/۳۶۷ = \text{رفتار انومیک} + \varepsilon$$

به نظر می رسد بین رفتار غیر اخلاقی بازیکنان، مربیان و عملکرد نادرست مدیر باشگاه رفتار انومیک در میان تماشاگران نقش دارد

جدول (۵): ضریب تعیین برازش رگرسیونی

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	۰/۴۰	۰/۱۶	۰/۱۶

با توجه به جدول فوق ضریب همبستگی متغیرهای غیر اخلاقی بازیکنان، مربیان و عملکرد نادرست مدیر باشگاه برابر ۰/۳۸ و مجذور آن یعنی ضریب تبیین برابر ۰/۱۴۴ $R^2 =$ و ضریب تبیین تعدیل شده نیز برابر ۰/۳۱۸ $\overline{R^2} =$ می باشد. به عبارت دیگر در حالت تعدیل

یافته ۰/۳۱۸ درصد از واریانس متغیر بروز رفتار نابهنجار توسط متغیرهای رفتارهای غیر اخلاقی بازیکنان، مربیان و عملکرد نادرست مدیر باشگاه بینی می شود.

جدول (۶): تحلیل واریانس برازش رگرسیونی

سطح معنی داری (۰/۰۵)	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰/۰۰۰	۲۹۵/۰۸۱	۱۶/۹۵۷	۳	۵۱/۱۶۶	رگرسیون
		۰/۰۴۸	۳۹۶	۲۲/۸۹۸	باقیمانده
			۳۹۹	۷۴/۱۵۴	کل

جدول فوق تحلیل واریانس برازش رگرسیونی را نشان می دهد که در آن مجموع مربعات، میانگین مربعات، درجات آزادی، مقدار آماره F (۲۹۵/۰۸۱) و همچنین سطح معنی داری (۰/۰۰۰) نشان داده شده است. با توجه به اینکه مقدار سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری رگرسیون را استنتاج نمود.

جدول (۷): ضرایب مدل رگرسیون

سطح معنی داری (۰/۰۵)	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		مدل
		Beta	خطای استاندارد	B	
۰/۰۰۱	۱۲/۷۴۳	-	۰/۲۵۸	۴/۳۶۸	(ثابت)
۰/۰۱۲	۵/۰۳۹	۰/۴۶۶	۰/۰۵۰	۰/۳۶۵	رفتارهای غیر اخلاقی بازیکنان،
۰/۰۰۴	۳/۲۱۱	۰/۲۱۵	۰/۰۴۸	۰/۲۸۹	رفتارهای غیر اخلاقی مربیان
۰/۰۰۶	۰/۱۵۹	۰/۰۳۷	۰/۰۲۸	۰/۰۱۹	عملکرد نادرست مدیر باشگاه

جدول فوق برآورد ضرایب مدل رگرسیونی را نشان می دهد. ضریب رگرسیون برای متغیر رفتارهای غیر اخلاقی بازیکنان برابر ۰/۳۶۵، مقدار خطای استاندارد ۰/۰۵۰ و ضریب استاندارد برابر ۰/۴۶۶ بدست آمده است. با توجه به اینکه مقدار آماره t برابر ۵/۰۳۹ بدست

آمده و سطح معنی داری (برابر ۰/۰۰) کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری ضریب متغیر رفتارهای غیر اخلاقی بازیکنان و تاثیر آن بر متغیر بروز رفتار انومیک را تایید کرد. برای سایر متغیرها نیز چنین نتیجه ای حاصل شده است. نتایج حاصله از تحلیل رگرسیونی متغیرهای موجود در معادله را می توان به صورت استاندارد شده در رابطه ریاضی ذیل نشان داد:

$$Y = \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \varepsilon$$

(عملکرد نامناسب مدیر باشگاه) ۰/۰۲۸ + (رفتارهای غیر اخلاقی مربیان) ۰/۲۱۵ + (رفتارهای غیر اخلاقی بازیکنان) ۰/۴۶۶ = بروز رفتار انومیک ε +
به نظر می رسد بین نحوه قضاوت داوران با بروز رفتار انومیک در میان تماشاگران ارتباط دارد.

جدول (۸): ضریب تعیین برازش رگرسیونی

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	۰/۵۰	۰/۲۵۰	۰/۲۵۰

با توجه به جدول فوق ضریب همبستگی متغیر نحوه قضاوت داوران برابر ۰/۵۰ و مجذور آن یعنی ضریب تبیین برابر $R^2 = ۰/۲۵۰$ و ضریب تبیین تعدیل شده نیز برابر $\bar{R}^2 = ۰/۲۵۰$ می باشد. به عبارت دیگر در حالت تعدیل یافته ۰/۲۵۰ درصد از واریانس متغیر بروز رفتار انومیک توسط متغیر نحوه قضاوت داوران پیش بینی می شود.

جدول (۹): تحلیل واریانس برازش رگرسیونی

مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی داری (۰/۰۵)
۳۶/۲۳۸	۲	۱۸/۱۹۹	۳۷۲/۴۲۸	۰/۰۰۰
۱۹/۵۶۳	۳۹۷	۰/۰۴۹		
۵۵/۸۰۱	۳۹۹			
رگرسیون				
باقیمانده				
کل				

جدول فوق تحلیل واریانس برازش رگرسیونی را نشان می دهد که در آن مجموع مربعات، میانگین مربعات، درجات آزادی، مقدار آماره $F(۳۷۲/۴۲۸)$ و همچنین سطح معنی داری (۰/۰۰۰) نشان داده شده است. با توجه به اینکه مقدار سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری رگرسیون را استنتاج نمود.

جدول (۱۰): ضرایب مدل رگرسیون

سطح معنی داری (۰/۰۵)	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		مدل
		Beta	خطای استاندارد	B	
۰/۰۰۱	۱۴/۰۲۵	-	۰/۳۰۱	۷/۳۸۸	(ثابت)
۰/۰۱۸	۷/۲۷۸	۰/۱۴۸	۰/۰۳۵	۰/۹۶۵	نحوه قضاوت داوران

جدول فوق برآورد ضرایب مدل رگرسیونی را نشان می دهد. ضریب رگرسیون برای متغیر نحوه قضاوت داوران ۰/۹۶۵، مقدار خطای استاندارد ۰/۰۳۵ و ضریب استاندارد برابر ۰/۱۴۸ بدست آمده است. با توجه به اینکه مقدار آماره t برابر ۷/۲۷۸ بدست آمده و سطح معنی داری (برابر ۰/۰۰) کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری ضریب متغیر نحوه قضاوت داوران و تاثیر آن بر متغیر رفتار انومیک را تایید کرد. نتایج حاصله از تحلیل رگرسیونی متغیرهای موجود در معادله را می توان به صورت استاندارد شده در رابطه ریاضی ذیل نشان داد:

$$Y = \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \varepsilon$$

به عبارت دیگر

$$(نحوه قضاوت داوران) = ۰/۱۴۸ \times \text{بروز رفتارهای هیجانی} + \varepsilon$$

به نظر می رسد بین انتظار از نتیجه مسابقه و بروز رفتار انومیک رابطه وجود دارد.

جدول (۱۱): ضریب تعیین برازش رگرسیونی

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده
۱	۰/۳۷	۰/۱۴۰	۰/۴۳۰

با توجه به جدول فوق ضریب همبستگی متغیرهای انتظار از نتیجه مسابقه برابر ۰/۳۷ و مجذور آن یعنی ضریب تبیین برابر $R^2 = 0/140$ و ضریب تبیین تعدیل شده نیز برابر ۰/۴۳۰ $\bar{R}^2 =$ می باشد. به عبارت دیگر در حالت تعدیل یافته ۰/۴۳۰ درصد از واریانس متغیر بروز رفتار انومیک توسط متغیر انتظار از نتیجه مسابقه پیش بینی می شود.

جدول (۱۲): تحلیل واریانس برازش رگرسیونی

سطح معنی داری (۰/۰۵)	F	میانگین مربعات	درجه آزادی	مجموع مربعات	
۰/۰۰۰	۲۹۶/۴۷۴	۱۷/۴۹۲	۳	۵۲/۴۷۸	رگرسیون
		۰/۰۵۹	۳۹۶	۲۳/۶۴۷	باقیمانده
			۳۹۹	۷۶/۱۲۵	کل

جدول فوق تحلیل واریانس برازش رگرسیونی را نشان می دهد که در آن مجموع مربعات، میانگین مربعات، درجات آزادی، مقدار آماره F (۲۹۶/۴۷۴) و همچنین سطح معنی داری (۰/۰۰۰) نشان داده شده است. با توجه به اینکه مقدار سطح معنی داری کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری رگرسیون را استنتاج نمود.

جدول (۱۳): ضرایب مدل رگرسیون

سطح معنی داری (۰/۰۵)	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		مدل
		Beta	خطای استاندارد	B	
۰/۰۰۰	۱۸/۰۲۴	-	۰/۱۶۵	۰/۲۵۵	(ثابت)
۰/۰۴۵	۹/۱۱۱	۰/۴۴۹	۰/۰۳۷	۰/۷۱۳	انتظار از نتیجه مسابقه

جدول مربوطه برآورد ضرایب مدل رگرسیونی را نشان می دهد. ضریب رگرسیون برای متغیر انتظار از نتیجه برابر ۰/۷۱۳، مقدار خطای استاندارد ۰/۰۳۷ و ضریب استاندارد برابر ۰/۴۴۷ بدست آمده است. با توجه به اینکه مقدار آماره t برابر ۹/۱۱۱ بدست آمده و سطح معنی داری (برابر ۰/۰۰) کمتر از ۰/۰۵ بدست آمده است می توان معنی داری ضریب متغیر فوق و تاثیر آن بر متغیر رفتار انومیک را تایید کرد... نتایج حاصله از تحلیل رگرسیونی متغیر های موجود در معادله را می توان به صورت استاندارد شده در رابطه ریاضی ذیل نشان داد:

$$Y = \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \varepsilon$$

به عبارت دیگر

$$\varepsilon + (\text{انتظار از نتیجه مسابقه}) = ۰/۴۴۹ = \text{رفتار انومیک}$$

نتیجه گیری

ورزش به عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی است که افراد را در یک شبکه اجتماعی که دارای روابط اجتماعی پیچیده است به تعامل و کنش متقابل واداشته است و عرصه ظهور رفتارها، نگرش ها، ارزش ها و بازنمایی هایی معنادار قرن حاضر شده است (فتیحی، ۱۳۸۸). یکی از پدیده های اجتماعی دردناکی که از دوران گذشته دامنگیر رقابتهای ورزشی شده و اخیراً شدت مضاعفی پیدا کرده است به اصطلاح خشونت و پرخاشگری ورزشی می باشد چه بسا انسانهای بی گناه زیادی در هنگام تماشای یک مسابقه ورزشی جان خود را از دست داده و یا آسیبهای خطرناکی دیده اند تاریخ ورزش آکنده از وقایع فاون و حتی رخدادهای یزرگی است که به خشونت و پرخاشگری در ورزش مربوط می شوند. بطوریکه در مسابقه فوتبال سال ۱۹۶۴ بین آراژانتین و پرو ۳۱۸ نفر در استادیوم ورزشی لیما جان خود را از دست داده اند چنانچه به گذشته دور نگاه کنیم می بینیم تاریخ ورزش از پاره ای مظاهر خشونت بدور نبوده است که این پدیده از دیدگاه های مختلفی از جمله جامعه شناسی و روانشناسی مورد تحدید و مطالعه قرار گرفته است و عوامل متعددی را بر حسب موقعیت مکانی وزمانی و شاخصهای اجتماعی و فرهنگی در بروز نمودن این پدیده موثر دانسته اند از این اینروهر

نوع درگیری و مشغولیت در امر ورزش را می‌توان به مثابه یک پدیده اجتماعی تلقی نمود که نه تنها مستلزم تحلیل دقیق است، بلکه حدود مربوط به آن نیز باید در هر دیدگاه مورد شناسایی قرار گیرد. هیچ دیدگاه واحدی قادر نیست به تنهایی کل یک پدیده اجتماعی را در بر گیرد و این امر مانند سایر فعالیت‌های انسانی در مورد پدیده رفتارهای انومیک نیز صدق می‌کند.

تعاملات اقتصادی در کنار تعاملات اجتماعی فرهنگی و سیاسی بر اساس نوع ورزش و فعالیت‌های مرتبط به آن، هزینه و فایده ویژه‌ای را در بین دست‌اندرکاران ورزشی رواج داده به طوریکه جایگاه ویژه‌ای را در فرهنگ اقتصادی جوامع پیدا کرده است. که باشگاه‌داران، ورزشکاران و تماشاگران در رقابت‌های ورزشی در وضعیت‌هایی قرار می‌دهند که ممکن است قواعد، هنجارها و تقسیم کارهای رایج به آسانی نقض و رفتارهای انومیک از هر کدام از افراد مشارکت‌کننده عینی و ذهنی برزوز کند.

پژوهش حاضر با هدف عمده شناخت برخی عوامل موثر بر بروز رفتارهای انومیک در میان هواداران فوتبال انجام شد. در این راستا نتایج نشان دادند که خدمات رفاهی، محیط درونی و بیرونی ورزشگاه در بروز رفتارهیجانی در میان تماشاگران نقش دارد.

نحوه قضاوت داوران با بروز رفتارانومیک در میان تماشاگران ارتباط دارد. نتایج حاصل از پژوهش با تحقیقات نستور کوراکیس (۲۰۱۳) همسو می‌باشد. مشاهدات اجتماعی، مشاهده وقایع و اتفاقاتی که در جامعه رخ می‌دهد مانند درگیری‌های اجتماعی محدودیت‌های اجتماعی تبعیضات بی‌عدالتی‌ها.... سبب ایجاد خشم و پرخاشگری و بروز رفتار انومیک می‌شود

رفتار غیر اخلاقی بازیکنان و مربیان در بروز رفتار انومیک در میان تماشاگران نقش دارد. نتایج حاصل از پژوهش با تحقیقات اس توماس و همکاران در سال (۲۰۱۲)، تیرر و رامپی در سال (۲۰۱۱) ننام و سینگر در سال (۲۰۱۰)، کیالاشکی (۱۳۸۸) همسو می‌باشد. مشاهدات میدانی درباره رفتار تماشاگران هنگام

برگزاری مسابقات و وقوع خطا از جانب بازیکنان تیم حریف روی بازیکنان تیم مورد علاقه چند نکته ذیل را نشان می‌دهد:

در صورتی که خطاهای انجام شده از جانب بازیکنان تیم حریف روی بازیکنان تیم مورد علاقه جزئی و غیرعمدی تشخیص داده شود، هواداران واکنش خاصی از خود نشان نمی‌دهند. اگر طرفداران، خطای بازیکنان تیم حریف را عمدی و شدید تشخیص دهند، به تناسب واکنش‌هایی مانند فریادهای اعتراض، هو کردن، فحاشی، توهین و پرتاب اشیاء به داخل زمین و به سمت بازیکن خاطی انجام می‌دهند.

در برخی موارد واکنش‌های پرخاشجویانه و خشونت‌آمیز بازیکنان هنگام بازی به تماشاگران نیز سرایت می‌کند. در برخی موارد، بازیکنان پس از به ثمر رساندن گل به طرف تماشاگران تیم رقیب رفته و با انجام حرکات تحریک‌آمیز، واکنش‌های پرخاشجویانه آنان را برمی‌انگیزانند. در مجموع، می‌توان ادعان نمود که برخی حرکات و رفتارهای بازیکنان در هنگام مسابقه احتمال بروز رفتارهای نابهنجار از سوی تماشاگران را به وجود می‌آورند، ولی شدت این رفتارها از پرخاشگری کلامی افزایش نمی‌یابد.

عملکرد مدیر باشگاه در بروز رفتار هیجانی که منجر به رفتار انومیک می‌شود در میان تماشاگران نقش دارد. یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر با تحقیقات صدیق سروستانی (۱۳۸۱) همسو می‌باشد. وی در پژوهش خود به این نتیجه رسید که سوء مدیریت مسوولان برگزاری مسابقات و کاستی‌های فزاینده آن، حرکات ناسالم باشگاه‌ها و مربیان، عدم توجه به خصلت‌های دوره جوانی، بر بروز رفتار انومیک تاثیر می‌گذارد.

بین انتظار تماشاگران از نتیجه مسابقه و بروز رفتار انومیک رابطه‌ای وجود دارد. یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر با تحقیقات نستور کوراکیس (۲۰۱۳)، سیمون و همکاران در سال (۲۰۰۷) همسو می‌باشد. در تبیین نتایج حاصل از این یافته می‌توان گفت که جان والر و همکارانش فرضیه پرخاشگری در کلمه پاسخ به ناکامی را ارائه نمودند که در آن پرخاشگری همیشه در پی ناکامی خواهد بود. این افراد مانند فریاد پرخاشگری را در حکم

عامل تصفیه می‌دانستند پیداست که فرضیه ناکامی - پرخاشگری ها می‌توانند واکنشی در برابر ناکامی باشد اما عوامل دیگری نیز می‌تواند در پرخاشگر بودن یا نبودن یک کودک موثر باشد افزون بر آن ناکامی یا سایر تحریکهای عاطفی همیشه موجب پرخاشگری نمی‌شود. عملکرد لیدرها و پلیس در سکوهای ورزشگاه بر بروز رفتار انومیک در میان تماشاگران تأثیر دارد. یافته‌های حاصل از پژوهش حاضر با تحقیقات صدیق سروستانی (۱۳۸۱)، ننام و سینگر در سال (۲۰۱۰) نستور کوراکیس (۲۰۱۳) همسو می‌باشد.

فهرست منابع

۱. آقاپور، سید مهدی، (۱۳۶۸)، جامعه‌شناسی ورزش، تهران، سازمان تربیت بدنی، چاپ علامه طباطبایی.
۲. اسکیدمور، ویلیام (۱۳۷۴) تفکر نظری در جامعه‌شناسی، علی محمد حاضری و دیگران، تهران: سفید.
۳. اشراقی، محمود، و اصغر محمدی (۱۳۸۰)، نگاهی جامعه‌شناختی به پدیده ورزش، فرهنگ اصفهان، شماره ۲۲، زمستان.
۴. انورالخولی، امین (۱۳۸۱)، ورزش و جامعه، ترجمه حمیدرضا شیخی، انتشارات سمت.
۵. بخارایی، احمد (۱۳۷۷). «مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی ورزش». نشریه همشهری، موضوع فرهنگ و جنبه‌های خاص، بیست و بیست و یک مرداد ماه.
۶. دانیگ، اریک (۱۳۸۱). «ریشه‌های اجتماعی اوباش‌گری در فوتبال»، ترجمه مسعود حق بین، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره سی، بهار.

۷. دیو بولد فان دالین و دیگران، (۱۹۶۰)، تاریخ تربیت بدنی، ترجمه محمد فاضلی، انتشارات آنجلو مصری
۸. رحمتی، محمد مهدی و محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۲). «بررسی عامل‌های جامعه شناختی خشونت و پرخاشگری تماشاگران فوتبال»، فصلنامه المپیک، سال یازدهم، شماره ۳ و ۴، (پیاپی ۲۴) پاییز و زمستان.
۹. رحمتی، محمد مهدی (۱۳۸۱)، «بررسی و نقد نظریه‌های شناختی درباره خشونت ورزشی»، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره سی، بهار.
۱۰. رحمتی، محمد مهدی (۱۳۸۲)، «جامعه‌شناسی ورزش دیدگاهها و نظریه‌ها»، فصلنامه فرهنگ عمومی، شماره سی و پنج، بهار.
۱۱. رحمتی، محمد مهدی و محسنی تبریزی علیرضا (۱۳۸۰)، پرخاشگری و خشونت در ورزش فوتبال، دانشگاه تهران، دوره دکتری
۱۲. ساروخانی، باقر (۱۳۷۰)، «دایرةالمعارف علوم اجتماعی»، انتشارات کیهان.
۱۳. صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۳)، «قشربندی اجتماعی ورزشکاران مربیان تیمهای ملی»، فصلنامه المپیک، سال دوم، شماره‌های سوم و چهارم.
۱۴. فتحی، سروش و محمد امیری (۱۳۹۰) تاثیر عوامل موثر بر گرایش آمادگی رفتاری و شناختی دانشجویان دختر به ورزش در دانشگاه آزاد اسلامی فصلنامه علوم روانشناختی، پیاپی ۳۷ (بهار ۱۳۹۰)
۱۵. فتحی، سروش (۱۳۸۴). بررسی عوامل فرهنگی و اجتماعی موثر بر گرایش به ورزش در بین دانشجویان ورزشکار. فصل نامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آشتیان، سال اول، شماره چهارم، زمستان
۱۶. فتحی سروش (۱۳۸۸) تبیین جامعه شناختی مشارکت ورزشی دانشجویان نشریه: پژوهش نامه علوم اجتماعی زمستان ۱۳۸۸، دوره ۳، شماره ۴، صفحه ۱۴۵ تا صفحه ۱۷۳
۱۷. فتحی سروش، آرام هاشم، کریمیان حبیب اله (۱۳۹۱) بررسی عوامل موثر بر رفتارهای وندالیستی جوانان با تاکید بر نقش حاشیه نشینی (مورد مطالعه: جوانان شهر تهران) نشریه: مطالعات مدیریت شهری تابستان ۱۳۹۱، دوره ۴، شماره ۱۰، صفحه ۵۱ تا صفحه ۶۳.

۱۸. فتحی سروش، فدوی جمیله (۱۳۹۱) تحلیلی بر آسیب های اجتماعی جوانان طی سال های ۱۳۷۸-۸۷ و عوامل موثر بر آن نشریه :جامعه شناسی مطالعات جوانان (SOCIOLOGICAL STUDIES OF YOUTH) زمستان ۱۳۹۱، دوره ۳، شماره ۸، صفحه ۱۲۱ تا صفحه ۱۴۴.
۱۹. فتحی سروش، محمدی حامد (۱۳۹۰) شهرنشینی، بیگانگی اجتماعی و رفتارهای وندالیستی جوانان نشریه :پژوهش اجتماعی زمستان ۱۳۹۰، دوره ۴ شماره ۱۳، صفحه ۱۵۷ تا صفحه ۱۷۱.
۲۰. محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۵)، آسیب شناسی بیگانگی اجتماعی - فرهنگی / بررسی انزوای ارزشی در دانشگاه های دولتی تهران
۲۱. محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۹)، مبانی نظری و تجربی وندالیسم، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶
۲۲. محسنی تبریزی، علی رضا؛ رحمتی، محمد مهدی (۱۳۸۱)؛ سیری در مفاهیم و نظریه های خشونت، پرخاش و پرخاشگری به منظور ساخت و ارائه یک مدل علی - توصیفی خشونت در ورزش مجله :مطالعات جامعه شناختی « بهار و تابستان ۱۳۸۱ - شماره ۱۹ ISC (۳۰) صفحه - از ۱۲۵ تا ۱۵۴)
۲۳. محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۳)، وندالیسم، تهران: انتشارات آن
۲۴. محسنی رضاعلی (۱۳۸۸) تحلیل رفتار پرخاشگری و خشونت ورزشی با تاکید بر رهیافت روانشناختی اجتماعی جامعه شناسی «سال اول شماره سوم، تابستان ۱۳۸۸ صص 18-27
۲۵. مشبکی، اصغر؛ کشکر، سارا (۱۳۸۵) بررسی رابطه میزان پرخاشگری در عملکرد مدیران موسسات ورزشی و غیر ورزشی مجله :علوم انسانی و اجتماعی شمال « بهار ۱۳۸۵ - شماره ۲ (۲۲ صفحه - از ۱۰۹ تا ۱۳۰)
۲۶. ویلیامز، جان؛ دایننگ، اریک؛ و مورفی، پاتریک (۱۳۷۹)، «کندوکاوی در اوباشگری در فوتبال»، ترجمه و تلخیص حسن افشار، نشر مرکز.

28. Armstrong Gary and Harris Rosemary (1991), Football Hooliganism: Theory and Evidence. In Sociological Review. Volume 39, no, 3.
29. Bourdieu, P. (1998) Acts of Resistance. New York: New Press.
30. Caillois R., an, Play and Games, Glencoe, III. Freepress, 1961.
31. Cashmore Ellis (1998), "Making Sense of Sports ,"Routledge.5
32. Cashmore Ellis (2000), "Sports Culture: An A-Z Guide", Routledge.6
33. Chu, Donald, Dimensions of Sport Studies, John Wiley & Sons, N.Y. 1982.
34. Cratty, B., Social Psychology in Athletics, Englewood, Prentice – Hall, N.J. 1980.
35. Dunning Eric (1991). Sport Matters. Routledge.
36. Dunning Eric (1993) Sport in Civilizing Process; Aspects of the Development of Modern
37. Dunning Eric, Murphy Patrick and Waddington Ian (1991). Anthropological Versus
38. Guillianotti Richard (1999), Football: A Sociology of the Global Game, Polity Press.
39. Gullianotti Richard, Bonney N. and Hepworth M. (EDS). (1994). Football. Violence and Social Identity, Routledge.
40. Hendry, L.B., School. Sport and Leisure, London, Lepus Bock, 1978.
41. Hobbs Dich and Robins Davis (1991), the Boys Done Goods: Football Violence, Changes and Continuities. In Sociological Review. Volume 39. No 3.
42. Spoer. In the Sports Process: A Comparative and Developmental Approach, Dunning Eric, and Maguire Joseph. Pearton Robert (eds). Human Kinetics Publishers.
43. Zeigler, E., Physical Education and Sport; an Introduction, Lea & Fibiger, Phila, 1982.